

SIMPOZIONUL INTERNAȚIONAL „ELEMENTE DE SPIRITUALITATE ÎN SPAȚIUL CARPATO-NISTREAN – PREISTORIE”

În cadrul manifestărilor științifice ale Institutului de Arheologie din Iași, în zilele de 2 și 3 iulie 2004 s-au desfășurat lucrările Simpozionului Internațional referitor la elementele de spiritualitate în preistoria spațiului carpato-nistrean. Manifestarea științifică a fost organizată în cadrul colectivelor de preistorie și de cercetări

științifice interdisciplinare. Organizatorul Simpozionului, dr. V. Chirica, a participat, în decembrie 2003, la o manifestare științifică similară ca tematică, nu și ca spațiu geografic, organizată de Universitatea din Liège – Belgia, de unde s-a inspirat în a considera că o astfel de dezbateră este absolut necesară pentru preistoria

teritoriului carpato-nistean. De altfel, de peste un deceniu, organizatorul Simpozionului i-a antrenat pe colegii de la Chișinău (R. Moldova) în colaborarea la cercetarea stațiilor preistorice paleolitice dintre Carpați (Tisa) și Nistru, și la publicarea rezultatelor acestor cercetări, îndeosebi în limbi de largă circulație internațională, pentru ca descoperirile arheologice din această parte a Continentului să intre în circuitul științific de valori create de omul preistoric. Urmera acestor fructuoase colaborări a reprezentat-o prezența la cercetările arheologice reciproce, realizarea în colaborare a unor comunicări științifice la congresele internaționale de științe pre- și protoistorice de la Forlì (1996) și Liège (2001), ori la numeroase simpozioane științifice cu tematică proprie, în Italia, Portugalia, Belgia, România. În plus, întrucât Ilie Borzic și V. Chirica fac parte din colectivul Proiectului european INTAS – 2000 – Réseau 0879, Simpozionul organizat la Iași în zilele de 2-3 iulie 2004 a fost pus sub patronajul acestui Proiect de cercetare științifică europeană.

În accepțiunea organizatorului Simpozionului, lucrările acestuia trebuiau să fie precedate și succedate de câte o conferință pe tema *conceptului de spiritualitate*, de către un filosof (Prof.univ.dr. Petre Dumitrescu, Facultatea de Filosofie – Universitatea „Al. I. Cuza”-Iași), și, respectiv, de către un cleric (Prof.dr. pr. G. Popa, Facultatea de Teologie Ortodoxă, de la aceeași Universitate ieșeană).

Așadar, Programul Simpozionului Internațional „Elemente de spiritualitate în spațiul carpato-nistean • Preistorie” a cuprins următoarele:

Vineri, 2 iulie 2004, ora 10

Biblioteca Institutului de Istorie A.D.Xenopol:

■ Prof.univ.dr. V. Spinei, m.c., Directorul Institutului de Arheologie:

Cuvânt de salut și de deschidere a lucrărilor.

■ Prof.univ.dr. P. Dumitrescu, Facultatea de Filosofie, Universitatea „Al. I. Cuza”:

Conceptul de spiritualitate

ora 11: *Pauză – cafea*

Orele 12 - 20

Biblioteca Institutului de Arheologie:

■ **COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE**

Sâmbătă, 3 iulie 2004, ora 10

Biblioteca Institutului de Istorie „A.D.Xenopol”:

■ Preot Prof.univ.dr. Gh. Popa, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea „Al. I. Cuza”:

Conceptul de spiritualitate

■ Prof.dr. V.Chirica, Institutul de Arheologie:

Cuvânt de închidere a lucrărilor

Orele 11 – 15

Biblioteca Institutului de Arheologie:

■ *Discuții libere*

Vineri, 2 iulie 2004, orele 12 – 15

Biblioteca Institutului de Arheologie.

Moderatori: Prof.dr. M. Cărciumaru

Prof.dr. V. Chirica

■ V. Chirica, Iași, *Identitatea unor semne în simbolurile artei paleolitice și neo-eneolitice.*

■ Paul Haesaerts, Bruxelles, *La stratigraphie du loess, base de la géochronologie du Paléolithique supérieur de l'Europe est-centrale.*

■ M. Anghelinu, Târgoviște, *Arta și religia în teoria arheologică românească.*

■ M. Mărgărit, Târgoviște, *Originea și semnificația artei paleolitice. Controverse pe marginea unor ipoteze.*

■ C. Beldiman, București, *Arta mobilieră în paleoliticul superior și epipaleolitic.*

■ N. Chetraru, Chișinău, *Arta paleoliticului superior din spațiul carpato-nistean.*

■ I. Borzic, Chișinău, *Arta mobilieră din stațiunea pluristratificată de la Coșăuți, pe Nistru.*

■ M. Cărciumaru, M. Mărgărit, L. Niță, M. Anghelinu, M. Cosac, O. Cărstina, M. Pleșa, Fl. Dumitru, Târgoviște, *Obiecte de artă mobilieră recent descoperite pe Valea Bistriței.*

■ M. Cărciumaru, M. Mărgărit, M. Anghelinu, O. Cărstina, M. Cosac, L. Niță, M. Pleșa, Fl. Dumitru, Târgoviște, *Descoperirile de obiecte de podoaă din Peștera Cioarei – Borosteni.*

■ M. Cărciumaru, M. Mărgărit, M. Pleșa, Târgoviște, *Cele mai vechi recipiente paleolitice pentru prepararea ocrului.*

■ Em. Alexandrescu, București, *Observații asupra modului de prelucrare a silexului în așezarea de la Malu Roșu-Giurgiu.*

■ L. Bejenaru, Iași, *Strategii de vânătoare la populațiile paleolitice: date arheozoologice privind complexul Crasnaleuca - Cotu Micuți.*

Pauză – cafea

Vineri, 2 iulie 2004, orele 16 – 19

Moderatori: Prof.dr. N. Ursulescu

Dr. Magda Lazarovici

■ N. Ursulescu, Iași, *Credințe magice la comunitățile culturii Precucuteni.*

■ M. Cărciumaru, M. Pleșa, Târgoviște, *Coliere de semințe din eneoliticul din România.*

■ Gh. Lazarovici, Cluj-Napoca, *Despre „runele” de la Ditrău.*

■ Zoia Maxim, Cluj-Napoca, *Simbolurile șarpelui în neo-eneolitic.*

■ Magda Lazarovici, Iași, *Practici magico-religioase în cultura Cucuteni, pe baza descoperirilor de la Scânteia-Iași.*

■ V. Cotiugă, Iași, *Gropi de cult și cu caracter de cult din neo-eneoliticul României.*

■ V. Chirica, M. Văleanu, Iași, *Spiritualitate preistorică: reprezentarea bovidului pe ceramica cucuteniană de la Ruginoaș.*

Discuții

La deschiderea lucrărilor, în prezența prof. univ. dr. V. Spinei, m.c., directorul Institutului (care a rostit Cuvântul de salut), a dr. V. Mihailescu-Bîrliiba, director adjunct al Institutului, a altor specialiști din Institut, a

participanților din alte centre universitare și academice, Prof. univ. dr. Petre Dumitrescu a prezentat o amplă conferință pe tema propusă, pe baza unui deosebit de interesant excurs, din filosofia antică și până în cea contemporană, asupra elementelor de spiritualitate ca specificitate a existenței umane.

În ambientul specific, oferit de Biblioteca Institutului de Arheologie, seria comunicărilor științifice a fost deschisă de dr. Vasile Chirica, prin analiza pe care a inițiat-o în ceea ce privește problematica deosebit de complexă a identității unor *semne* în simbolistica artei paleolitice și neo-eneolitice dintr-un larg spațiu geografic european. Autorul comunicării a luat în considerație tot ce a creat omul preistoric, de la cele mai simple reprezentări ori combinații de imagini, prin care s-au creat elemente și noțiuni complexe, până la reprezentări articulate, de caracter antropomorf sau zoomorf, pe care le consideră ca fiind manifestări ale unor elemente de spiritualitate, indiferent de natura modalităților de manifestare (reprezentare) artistică. Au fost propuse noi și pertinente interpretări ale unor descoperiri arheologice din domeniu, cu valoare de simbol al sacralului individual și colectiv, cum ar fi colierul cu pandantive, de la Dolni Vestonice, falanga ornamentată, de la Cucina Turcului, celebra *carte à jouer* de la Lausel, insistându-se pe ideea de sacralitate a procreației (chiar și a *autoprocreeii*, ca atribut al Marii Mame – Marea Zeiță a preistoriei din întregul spațiu european), a *temelor majore* din creația artistică a preistoriei europene: asocierea imaginilor, „imaginea interzisă”, dualitatea *principiului* feminin și/sau masculin, calitatea de *orantă* a Marii Zeițe, ori „canoanel” sacralului colectiv în paleolitic și neo-eneolitic.

În continuare, a fost prezentată comunicarea prof. Paul Haesaerts, de la Institutul Regal de Științele Naturii din Bruxelles, coordonator al Proiectului INTAS, în care s-au prezentat similitudinile crono-stratigrafice a celor mai importante trei stațiuni aparținând paleoliticului superior est-european: Mitoc-Malu Galben, pe Prut (România), Cosăuți, pe Nistru (R. Moldova) și Molodova, tot pe Nistru (R. Ucraina), unde, printr-o cooperare internațională, s-au evidențiat elemente-cheie ale cunoașterii și înțelegerii fenomenului evoluției comunităților umane din întregul paleolitic superior european.

Universitatea „Valahia” din Târgoviște a fost reprezentată de un grup de trei tineri specialiști, care au prezentat contribuții deosebite de meritorii îndeosebi în domeniul interpretărilor proprii, unele de mare actualitate în peisajul actual al istoriografiei românești, cu referire la cercetarea arheologică preistorică.

După mai mulți ani de intensă documentare în literatura de specialitate, având ca rezultat realizarea unei deosebite de valoroase teze de doctorat, Mircea Anghelino a susținut comunicarea „Arta și religia preistorică în teoria arheologică românească”, în care a analizat implicațiile marxismului, impuse sau acceptate, în cercetarea arheologică românească din domeniul preistoriei, începând cu perioada interbelică și sfârșind în plină actualitate. Au fost prezentate concepțiile preistoricilor români cu privire la fenomenul artistic și religios

în preistoria spațiului românesc, dar în contextul larg, european.

Una dintre preocupările exegeților artei și ai religiilor preistorice o constituie cunoașterea începuturilor manifestărilor de ordin spiritual la populațiile străvechi. În acest context, comunicarea susținută de Monica Mărgărit, de la aceeași Universitate, a prezentat ipotezele actuale, potrivit cărora unii specialiști susțin că manifestările artistice, deci de natură spirituală, sunt creația lui *Homo sapiens sapiens*, aparținând paleoliticului superior. Pe baza recentelor descoperiri, date în paleoliticul inferior (la Makapansgat, în Africa de Sud, datarea fiind de aproximativ 3 milioane de ani, iar la Berekhat-Ram, Israel și Tan-Tan, Maroc, acestea având vârste cuprinse între 400.000 și 200.000 ani, de vârstă acheuleană), autoarea comunicării a apreciat, pe bună dreptate, că originile sentimentului religios sunt mult mai vechi decât se considera în mod tradițional, pe baza literaturii clasiciste franceze.

Specialiștii Universității din Târgoviște au prezentat și alte comunicări deosebit de importante în analiza și interpretarea fenomenului spiritualității în lumea preistorică: „Obiecte de artă mobilieră recent descoperite pe Valea Bistriței”, „Descoperirile de obiecte de podoabă din Peștera Cioarei-Boroșteni” (colectiv, condus de prof. univ.dr. M. Cărciumaru) ș.a.

O altă comunicare din domeniul paleoliticului, dar de caracter interdisciplinar, a fost cea prezentată de Luminița Bejenaru (Facultatea de Biologie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași), cu tema „Strategii de vânatoare la populațiile paleolitice: date arheozoologice privind Complexul Crasnaleuca-Cotu Miculiței”. Autoarea a prezentat mai întâi *ideea* strategiei de vânatoare, cunoscută la comunitățile paleolitice începând cu paleoliticul mijlociu, pentru asigurarea unei anumite protecții a principalului mijloc asigurator de hrană, după care a detaliat aceste preocupări la populațiile care și-au instalat campamentele la Crasnaleuca și Cotu Miculiței, în zona Prutului mijlociu. Se știe că cercetările efectuate de M. Brudiu (Galați) în cele două importante stațiuni ale culturii gravettiene, au permis descoperirea unor foarte bogate resturi de faună cuaternară, inclusiv a atelierelor de prelucrare a coarnelor de cerb și ren. Autoarea comunicării a constatat orientarea comunităților de vânători gravettieni, de la Crasnaleuca și Cotu Miculiței, spre unele specii sau grup de specii, iar prin comparații cu alte descoperiri similare, s-a putut observa că această orientare a strategiei de vânatoare era determinată de caracteristicile speciilor sau de elementele de mediu.

Trecerea spre interpretarea spiritualității neo-eneolitice a fost făcută prin comunicarea „Credințe magice la comunitățile culturii Precucuteni”, de către N. Ursulescu (Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași). Așa cum a precizat încă de la început, această comunicare a pus în lumină, „prin interpretarea unor date arheologice disparate, existența unei gândiri magice la nivelul culturii Precucuteni”, prin prezentarea unor grupuri rituale, a construcțiilor cu amenajări de cult, a unor elemente de artă cu caracteristici deosebite (protome).

reprezentări simbolice deosebite, plastică antropomorfă și/sau zoomorfă, care nu se încadrează în „canoanele” obișnuite ale artei preucuceniene. Autorul a insistat asupra unei posibile magii a semnelor ce pot fi puse în legătură cu primele încercări de scriere, ale omului preistoric.

În aceeași largă categorie de elemente de spiritualitate, oglindite în descoperirile arheologice s-a încadrat comunicarea „Gropi de cult și cu caracter de cult din neoneoliticul României”, prezentată de V. Cotiuță (Facultate de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași). Prin prezentarea acestei comunicări, dar și prin corelaționarea întreprinsă de autor, s-a dovedit importanța deosebită a tuturor categoriilor de vestigii arheologice pentru cunoașterea și înțelegerea vieții spirituale a comunităților preistorice. Revenind la comunicarea lui M. Anghelinu, considerăm că cele prezentate de V. Cotiuță constituie un element foarte important în ceea ce privește renunțarea la metodologia și practicile marxiste și la o analiză realmente științifică a tuturor descoperirilor, în cercetarea arheologică românească.

Din nou colegii de la Târgoviște (M. Cărciumaru, M. Pleșa) și-au menifestat potențialul de cercetare interdisciplinară prin prezentarea comunicării „Coliere de semine din eneoliticul din România”, cu referire la descoperirile de o importanță cu totul deosebită, de la Ulmeni-Călărași, aparținând culturii Gumelnița, și de la Izvoare-Neamț, aparținând etapei Cucuteni A 2. Autorii au insistat nu numai pe problematica relațiilor și a schimburilor interculturale, între cele două culturi eneolitice, dar și pe profundele semnificații spirituale pe care le comportă realizarea colierelor, și îndeosebi, alegerea semințelor din anumite specii de plante, ca elemente componente. Aceste descoperiri ne pot aminti de mormântul de la Shanidar, din paleoliticul mijlociu, unde mortul a fost depus pe un „pat” de flori, iar aceste flori sunt și în prezent culese de populațiile seminomade, pentru caracteristicile lor, cu efecte binefăcătoare în tratamentul naturist al unor boli.

Stătuțea eneolitică, cucuteniană de la Scânteia-Iași este bine cunoscută în lumea științifică, prin cercetările efectuate de mai mulți ani, de către Cornelia-Magda Lazarovici (Mantu), de la Institutul de Arheologie din Iași. Prin prezentarea comunicării „Practici magico-religioase în cultura Cucuteni, pe baza descoperirilor de la Scânteia”, autoarea a argumentat importanța vieții religioase a comunităților eneolitice. Pe baza unor elemente de identitate din etnologie, se presupune că și comunitățile eneolitice sărbătoreau, în anumite perioade ale anului, „evenimente sau zeități, de bunăvoiață cărora depindea un climat ce permitea o evoluție optimă a culturilor agricole, bogăția turmelor și sănătatea animalelor, ca și a membrilor comunității”.

Ultima comunicare înscrisă în programul Simpozionului a fost cea referitoare la „Spiritualitate preistorică: Reprezentarea bovidului pe ceramica cucuteniană de la Ruginoasa”, de către V. Chirica și M. Văleanu (Muzeul de Istorie a Moldovei – Complexul Muzeal Național

„Moldova” din Iași). Autorii au prezentat o descoperire extrem de importantă în practicile de caracter spiritual, cunoașterea sacralului colectiv al comunităților neolitice: realizarea unor protome care înfățișează *dualitatea* om-taur, ambele ca elemente de înfățișare a forței divine, creatoare sau generatoare. Autorii au prezentat, comparativ, reprezentările animaliere și relațiile lor cu acelea antropomorfe, din arta paleoliticului superior și a neo-eneoliticului, evidențind protomele de la Ruginoasa în cadrul elementelor similare, de artă preistorică, din eneoliticul spațiului est-carpatic, insistând asupra importanței reprezentării bovidului cu *față umană* în spiritualitatea preistorică.

Ziua a doua, de încheiere a lucrărilor Simpozionului, a fost marcată de prezența academicienilor Viorel Barbu, președintele Filialei Iași a Academiei Române, Gh. Platon și V. Spinei, m.c., ca și a unor personalități din lumea universitară ieșeană: prof.univ.dr. Genoveva Vrabie, Rectorul Universității „M. Kogălniceanu” din Iași, a unor clerici: pr. Mihai Opăriuc, întrucât era programată conferința pr. prof. G. Popa. În lipsa conferențiarului, organizatorul Simpozionului, dr. V. Chirica a prezentat elementele arheologice ale conceptului de spiritualitate.

O constatare se impune, și anume, faptul că fenomenul spiritualității este specific numai existenței omului, chiar dacă unele manifestări, cum ar fi bucuria, teama, create de factori emoționali, sunt constatate în aproape întreaga lume vie. Atitudinile voite, manifeste, ale unor elemente specifice psihicului, dar de la care ne-au fost lăsate mărturie printre descoperirile arheologice, apar încă de la începuturile existenței comunităților umane închegate. Nu pot fi trecute cu vederea descoperirile din Africa de Sud, din Orient, care se datează în paleoliticul inferior, chiar dacă au caracter de singularitate; nu pot fi omise îndeosebi unele practici rituale, ale înmormântărilor *intenționate*, unde se găesc cele mai vechi mărturii ale unor elemente de spiritualitate, poate nu încă pe deplin conturate în mentalul comunităților arhaice, ca element al sacralului colectiv. Dar aceste manifestări au existat, și existența lor nu poate fi contestată. Evident, pentru cea mai veche epocă din istoria civilizației și a culturii umanității, multe dintre elementele fenomenului spiritualității sunt doar presupuse, unele prin analogii cu datele etnologiei, motiv pentru care cei mai mulți dintre exegeții artei și ai religiilor preistorice au anumite rețineri în precizări clare, indubitabile cu privire la spiritualitatea epocii.

Cercetarea științifică în acest domeniu are numeroase limite, cele mai multe fiind determinate de însăși caracterul, uneori ambiguu, al descoperirilor arheologice cu caracter de certitudine. De cele mai multe ori, îndeosebi în acest domeniu atât de susceptibil de interpretări eronate, se face apel, poate exagerat, la lumea actuală a comunităților tradiționale, la ceea ce se știe sau se crede că se știe în domeniul artei și al religiilor preistorice. Arheologii *cred* că trebuie să interpreteze tot ce se descoperă prin săpături arheologice. Dar, de multe ori, rămân doar faptele, cu condiția ca acestea (ca elemente ale unui anume comportament, poate religios,

poate, nu) să fi fost corect descoperite și prezentate de către descoperitori. Două exemple pot fi luate în considerație, dintre sutele existente în literatura de specialitate, de pe toate continentele: în mormântul de la Shanidar, corpul celui mort a fost depus *intenționat* pe un pat de ramuri de plante cu caracteristici tămăduitoare, sau este vorba despre existența polenului acestor plante, ajuns întâmplător în groapa mormântului?; la Dolni Vestonice (ciclul pavlovian al Gravettianului), un mormânt triplu conținea trei schelete: doi tineri și o tânără; s-a constatat că numai tânăra, care pare că prezenta deformații faciale (dovadă a unei maladii patologice) avea depusă, între coapse, o bună cantitate de ocră roșu; altă imagine a descoperirii de aici, precizează că unul dintre tineri ținea mâna stângă tocmai între coapsele tinerei, acolo unde se depusese și ocră roșu. De aici, au rezultat, evident, mai multe interpretări ale unui

posibil element legat de spiritualitatea comunităților umane preistorice.

Organizatorul Simpozionului a precizat că această manifestare științifică are ca obiectiv cunoașterea potențialului nostru de cercetare în domeniu, în vederea pregătirii unui volum consacrat spiritualității preistorice, lucrare ce lipsește din literatura românească. Prezența colegilor, tineri specialiști, dar și consacrați, de la Iași, Cluj, Târgoviște, Chișinău, face dovada că acest volum va putea fi realizat în următorii ani.

În finalul Cuvântului de închidere a lucrărilor Simpozionului s-au adus mulțumiri celor care au contribuit la reușita acestei importante manifestări științifice: specialiștilor prezenți, dar și colaboratorilor: drd. Cecilia Stoian, Romeo Ionescu, dr. Mădălin Văleanu.

VASILE CHIRICA și ROMEO IONESCU